

Tənqidi realizm epoxası**Əliabbas Müznib və Bakı ədəbi mühiti**

Sabina Əhmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: ehmedova3@mail.ru

Annotasiya. 1883-cü ildə Bakı şəhərində doğulan Ə. Müznib də bir çox yazıçı və şair çağdaşları kimi ədəbiyyat və mətbuat aləminə 1905-ci ildə inqilabi hərəkatdan sonra gəlmiş və iti qələm, üsyankar ruhu, milliyyətçi və türkçü inancları ilə qısa zamanda ədəbi dairələrdə böyük maraq doğurmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almış, sonra rus-müsəlman məktəbində oxumuşdur. Fars və rus dillərini mükəmməl bilən Müznib Türk və İslam tarixinə dair geniş məlumatları şəxsi mütəailə yolu ilə əldə etmiş və bu mövzularda dövrünün məlumatlı şəxsiyyətlərindən biri kimi tanınmışdır. İlk şeirlərini 1907-ci ildən başlayaraq "Təzə Həyat", "İttihad", "Zənbür" kimi qəzet və jurnallarda nəşr etdirən Müznib qısa bir müddətdən sonra, 1910-cu ildə "İlilal" adlı bir qəzet nəşr etdirmiş, həddindən artıq tənqidçi ruhu ilə ifşaçılığı ilə diqqəti çəkən bu qəzetin ilk sayı hələ mətbəədə ikan müsadirə olunmuşdur.

Açar sözlər: məcmua, soyqırım, publisist, satirik jurnal

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 12.10.2020; qəbul edilib – 19.10.2020

Aliabbas Muznib and literary environment of Bakı

Sabina Akhmedova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: ehmedova3@mail.ru

Abstract. A. Muznib, who was born in Bakı, in 1883, like many writers and poets of his time, came to the world of literature and press after the revolutionary movement of 1905, and there he aroused great interest in literary circles with his quick pen, rebellious soul, nationalist and Turkish beliefs. He got his primary education in a mollakhana, then studied at a Russian-Muslim school. With his fluent Persian and Russian, Muznib acquired a vast knowledge of Turkish history and Islamic culture through personal reading and was recognized as one of the most knowledgeable people of his time on these themes. Muznib, who published his first poems in newspapers and magazines since 1907, such as "Taza Hayat" ("New Life"), "İttihad" ("Unit"), and "Zanbur" ("Stone"), then published newspaper "İlilal" in 1910.

When in the publishing house, the first publication of this newspaper has already been confiscated.

Keywords: journal, genocide, publicist, satirical magazine

Article history: received – 12.10.2020; accepted – 19.10.2020

Giriş / Introduction

1917-ci ildə Lenin çar Nikolayın taxtını devirəndən və bolşeviklər hakimiyyətə gələndən sonra, 1915-ci ilin qışında çar ordusunun rus-erməni neofaşist hərbi birləşmələrinin xəyanəti nəticəsində (türk ordusunun içərisində yer almış xain ermənilər türk ordusu üçün gəndirilən silah-sursatları, ərzaqları, istilik ləvazimatlarını riyakarcasına gizlicə çar ordusuna ötürdükələrindən 30 dərəcə saxtada ac-susuz və istiksiz qalmış türk əsgərləri olduqca zəif düşərək təslim olmuşdular) Türkiyənin "Sanqamış" vilayətindən, eyni zamanda Ərzurumdan, Karsdan, Ərdəhandan iki yaşlı qoçuqlardan tutmuş səksən yaşlı ixtiyarlara qədər əsir aldıkları doxsan min türk qardaşlarımızın on minini Bakıya gətirib şəhərdən 22 kilometr aralıda yerləşən Nargin adasında insanlığa sığmayan işğəncələr vermişlər. Bu əsirlərin üç ilə yaxın müddətdə yeddi mininin acliqdan, susuzluqdan, yoxlucu xəstəliklərdən və ilk növbədə onlara verilən ağır işğəncələrdən olduqca acınacaqlı vəziyyətdə əsirlik həyatına düşər olduqlarının şahidi olan doktor Nəriman Nərimanov Bakı Sovetinin ilk iclasında bu barədə ürək yanğısı ilə məsələ qaldırandan, eyni zamanda özünün nəşri olduğu "Hümmət" qəzetində bu haqda böyük bir məqalə dərc etdikdən sonra Bakı şəhərinin müsəlman əhalisi təlatümə gəlmişdir. Nəriman Nərimanovun sədrliyi ilə yardım komitəsi yaradılmış, bundan sonra Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Kəmrüçü meydanı ilə Quba meydanı arasında dəyirman binası kimi inşa etdirdiyi yeni beşmərtəbəli nəhəng bina onlar üçün lazaret (qospital) kimi istifadəyə verildiyindən üç minə yaxın türk əsiri əvvəlcə gəmilərlə Zığ burnuna, oradan da avtomobillərlə, iri furqonlarla həmin lazaretə gətirilmişdi. Hacı Zeynalabdin Tağıyev və lokanta sahibi Hacı Sultan onlardan ötrü pul köçürmüş, azərbaycanlı qadınlar türk əsirləri üçün yun köynəklər, yun corablar toxumuş, kişilər də onların şəfa tapması üçün əllərindən gələni əsirgəməmişdilər. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin artıq seminariyaya çevrilmiş qız məktəbinin tələbələri həmin məktəbdə tibbi dərslər aldıkları üçün hər gün lazaretə gələrək, xəstələrə təmənənəsiz xidmətlər göstərmiş, o cümlədən Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızları, Murtuza Muxtarovun zövcəsi əsirlərə imkanları daxilində yardımlar etmişlər. Lakin Bakı Sovetinin sədri seçilmiş Şaumyanı və "daşnak-sütün" terror təşkilatının rəhbəri Saakyanı bu çox əsəbləşdirmiş və hər vaxtlə bunun qarşısını almağa çalışmışlar. Ancaq doktor Nərimanın əzmkarlığı, qətiyyəti, o cümlədən Leninin yanında olan hörməti hər dəfə ermənilərin əlini boş çıxarmışdır. Təsədufi deyil ki, doktor Nərimanın Nargin adasında saxlanılan türk əsirlərinin acınacaqlı vəziyyətindən söhbət açdığı "Hümmət" qəzetində çıxan məqaləsindən sonra Bakı ədəbi mühitinin yetcirdirməsi Əliabbas Muznib də bu məsələyə biganə qalmamışdır.

Əsas hissə / Main Part

Əliabbas Müznib haqsız yerə Narginədə saxlanılmış türk əsirlərinin həbsinə öz münasibətini kəskin şəkildə bildirmişdir. O, "Bəsirət" qəzetinin 1918-ci il 2 yanvar sayında bu haqda belə bir şəir dərc etdirmişdi:

*Ac-susuz saxlanarkən, sınıq-saxtaq baraklarda,
Fəryadları-nalələri, duyulmadı ilk çağlarda.
Rus-erməni çinovniklər, qəhr edərək əsirləri,
Bilmədi əhli-müslimin türk qaradaşı nə ahlarda?!
Bildikcə bu müsibəti, hüznülandı şəhər əhli,
Hətta hüsrana tutuldu, çağalar da qundaqlarda.
Oğar xəbər tuymasaydı, bundan əhli-türki-müslimin,
Bu dəhşətli zorakılıq, niq almazdı dodaqlarda.
Az keçməz onun hüsnəri, eşidilər uzaqlardan,
Nifrat edər bir nəfər tək, hamı cəllad hədsəhlərə.
Həm də yad eləmək lazım, maləkruluq Sonanı ki,*

*Hələ on beşinci ildə, kalək gəlib qımşağlara,
Qaçırmışdı neçə əsir, Nargindən o uzaqlara.*

Əliabbas Müznib "mələkruhlı Sona xanım", – deyərək 1915-ci ildə Nargin adasından öz şəxsi gəmisini ilə başlarında qoçu Musa olmaqla bir dəstə igidlə birlikdə onlarla türk əsirini qaçırdan qəhrəman qadın, Dövlət Dumasının üzvü Kərbəlayi İsrafilin zövçəsi Sona Hacıyevanı nəzərdə tutur. Belə ki, sonralar bundan xəbər tutan çar çinovnikləri onu həbs edərək Jandarmeriya idarəsinə gətirmiş, Sona xanım isə onunla bir işdə iştirak edən igidləri ələ verməməkdən ötrü özünü saxlandığı kameranın tavanından asaraq intihar etmişdi. Türk əsirləri isə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin İçərişəhərdəki köhnə evində gizlətmışdi. Belə ki, 1918-ci ildə daşnak-bolşevik hərbi birləşmələri Bakıda azərbaycanlılara qarşı qırğına başlayarkən artıq sağalılıb şofa tapmış türk zabıtlar bəkalı igidlərə qoşularaq kafir ordusuna qarşı qəhrəmancasına mübarizə aparmış və əksəriyyəti şəhid olmuşdu.

1918-ci ildə daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri Stepan Şaumyanın başçılığı ilə mart qırğını vaxtı Bakı şəhərində 30 min günahsız və silahsız azərbaycanlımı ən vəhşi üsullarla qətlə yetirəndən sonra Əliabbas Müznib bu haqda belə yazmışdı:

*Hər gün əmisi Lenindən, vaqon-vaqon sursat alır,
Sevincindən dar sinəsi, arvad düşü tək qabarır.
Bolşevik ya daşnak olub, başqa-başqa zurna çalır.
Biz türkləri öldürdükcə mən cürə xəyala dalır.
Xəyalında dünya boyda, böyük hayastan canlanır.
Banlayır las xoruz kimi, aləmi bürüyür səsi,
Amma nişangaha gəlmir, onun o, iyrənc kallası [1].*

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Ə. Müznib bu şeiri, 1918-ci il mart ayının sonunda erməni quldurlarının hərbi birləşmələri Bakı şəhərində azərbaycanlılara qarşı tarixdə görünməmiş qətləmə törədən vaxt yazmışdır. Lakin ermənilərin törətdiyi qətləmələrlə əlaqədar həmin ərsəfədə Hacı İbrahim Qasımovun redaktorluğu ilə nəşr olunan "Bəsirət" qəzeti müvəqqəti olaraq bağlandığı üçün Ə. Müznib Bakı şəhəri qəhrəman Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən işğaldan azad olandan sonra 1918-ci ilin oktyabr ayından etibarən qəzet yenidən fəaliyyətə başladığı üçün noyabr ayında şeiri həmin qəzetdə dərc etdirmişdir. Lakin qəzetin həmin sayından yalnız bir parça əldə olunduğundan şeiri bütünlüklə oxucuların nəzarinə çatdırmaq mümkün olmamışdır.

Onu da qeyd edək ki, Əliabbas Müznib 1918-ci ildə daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri Bakıda Azərbaycan xalqına qarşı qətləmələr törədəndə bir sıra mühərrirlər, şairlər, yazıçılar kimi Bakımı türk etməmiş, qoçu Nəcəfzadənin başçılığı etdiyi özünümudafiqə qarnizonuna qoşularaq kafir ordusuna qarşı savaşmış, hətta bir neçə dəfə yaralanmış, həm də erməni çəlladlığı barədə, eyni zamanda Qafqaz İslam Ordusunun qəhrəman əsgərləri Bakı şəhərini kafir işğaldan azad eləyib, 15 sentyabrda Bakı şəhərinə varid olandan sonra onların igidliyi haqqında bir neçə şeir yazmışdı. Bu şeirlərdən biri Qafqaz İslam Ordusunun şücaətli komandanı Nuru paşaya aid idi:

*Artıq bütün xalq, bütün hümmət şükranlar içində,
Yaşayır türk elatı ən gözəl anlar içində.
Qazandı Qafqaz İslam Ordusu şanlı zəfəri,
Qoy bütün dünya bilsin, bu müəzzəm xəbəri.
Hərbi etdikcə türk ulusu, basıldı kafir ordusu,
Hərbi meydanında göründükcə türkün hünəri,
Pə-rən-pə-rən düşdü bir yığın çaqqal sürüsü.
Qəhrəman Nuri paşa, şanlı ordunun rəhbəri,
Alp Arslanın, Barbarosun layiqətli bir varisi.
Sildi qəblərdəki yüz illik zillət-kədəri.*

*Əhsən sənə ey Nuri paşa, hey deyək əhsən!
Hərbi tariximin nuru paşa, məhşərədək əhsən! [1]*

Nuru paşa Əliabbas Müznib haqqında xoş sözlər eşitdiyi üçün onu mükafatlandırmış və Qafqaz İslam Ordusunun Maşağa kəndində yerləşən hərbi komendatlığında minbaşı Tofiqbəyə katib təyin etmişdi. Yazıçı Manaf Süleymanov "Əşitdiklərim, oxuduqlarım, gördüklərim" kitabında yazır: "Əliabbas Müznib nəql edirdi ki, türklər Maşağaya daxil olan kimi, məni hərbi komendatlığa çağırırdılar və minbaşı Tofiqbəyə katib təyin etdilər. Tofiqbəy məna tapşırdı ki, ona xəbər verməmiş heç kimi kabinetinə buraxmayım. Xunxar məhəlləsindən məhşur qoçu başkəsən Malbaş Dadaş, komendatlığa gəlib birbaşa zabıtın kabinetinə yönəldi. Mən qabığına yeriyib xahiş etdim ki, qoy özünə xəbər verim, sonra gir içəri. Malbaş qışqıra-qışqıra məni soydu: "Kəs məşhur səsimi!" Bu vaxt Tofiqbəy özü ora gəldi və soruşdu: "Yahu, şü nə qeyri-qal?" Mən cavab verdim: "Şü zət qoçudur."

Tofiqbəy tünd-tünd ona baxdı: "Qoçum, yahu, o nə biçim şey?" Mən ona başa saldım ki, qoçu güclü, qolu zorba adama deyirlər, kimi istəsə haq-nahaq döyər, cəza verər".

Tofiqbəyin qaşları çatıldı: "Ya, öyləmi?" Sonra o sinəsinə vurdu: "Yahu, qoçu bən". O, bunu deyib çavuşu çağırtdı: "Çavuş, ikişər subay səsle". Çavuş bir anda iki əsgər çağırdı. Tofiqbəy barmağı ilə Malbaşı onlara göstərdi: Şü pəzəvəng horifin sırtına hərənim qırx zopa endirin, bən gediyorum, varmasam, bən dönənə kadar davam edərsiniz". Çavuş Malbaşı arxadan qucaqlayıb quş kimi qaldırıb otaqdan çıxartdı. Malbaş ha varıxırdı, ha qol-qıç atdı, heç nə hasil olmadı. Naxır bu-lağı meydanının ortasında Malbaşın paltarını soyundurub üzəyüylə yerə sərdi, bundan sonra əsgərlər novbə ilə onu zopalaməğa başladı. Malbaşın bağırması, yalan olmasın, Nardaranda eşidilirdi. İluşunu itirdi, qanı axa-axa cecimə uzadıb evinə apardı. Türklər Bakıdan gədəndən bir il sonra da yaralarına təpətimə, məlhəm qoyurdular, yəne də sağalmırdı" [5, s.211-212].

Bunu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Ə. Müznib redaktoru Məmmədali Sidiqi, nəşri isə Bakı ədəbi mühitinin ən fəal üzvlərindən biri Səməd Mənsur olan, 1918-ci ilin 5 oktyabrından 1919-cu ilin yanvarına qədər fəaliyyət göstərən 14 say dərc olunan "Şeypur" satirik jurnalının fəal üzvlərindən biri idi və Ə. Müznib həmin hadisəni "Şeypur" jurnalında "Gunahkar" imzası ilə "Sopa" (Zopa) başlıqlı şeirlərdə nümayiş etdirmiş, bundan əlavə "Bakı fətəhi alırdən, namdər türk qəhrəmanlarından minbaşı Məhəmməd Tofiqbəy "sopa"sı adlı kiçik kitabçasına da salmışdır [3].

Artıq çox insanlar bilirler ki, daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri Bakı şəhərində dəhşətli qırğınlar törətməmişdən azərbaycanlı xainlər, Məşədi Əzizbəyov, Dadaş Bunyadzadə, Çingiz İldırım, Həmid Sultanov, Ruhulla Axundov və Əliheydər Qarayev bolşevik adıyla onlara qoşulub guya sinfi mübarizə aparmış kimi bolşevikləri sevməyən azərbaycanlı əhaliyə qarşı kütləvi həbslər təşkil edərək, onları həbsxanaya salır, soyuq Sibirə sürgün edir, bəzilərin isə Bakı Sovetinin zirzəmilərində güllələyirdilər.

Vətənsatanları satıra atəşinə tutub ifşə eləyən Ə. Müznib Azərbaycan təhlükə altında olan zəmanlarda ürəkəngəsi, can yanğısı ilə qəlbinin səsinə olduqca kovrək notlarla bəyan edirdi:

*Necə ucalmasın atəşi-ahımız,
Olub bəsteyi zülm şəhr ahımız.
Necə çıxmasın nələmiz geylərə,
Müsbət yağar dəmadəm yerlərə.
Ey dəli könlüm, Vətənə ver rəvac
Heç rəvadımı verək qeyrə bac.
Milli hökumət dilərik sadəcə,
İstəmərik tantənəli təxtü-tac.*

Ə. Müznib "Üləmə və Ruhanilərimiz" məqaləsində də İslamın adından çıxış edən, ancaq İslam əhkamlarına əməl etməyən, daha doğrusu, dini qiyafəyə bürünən saxtakar ruhaniləri tənqid et-

mişdi. XX əsrin əvvəllərində istər Türkiyədə, istərsə də Azərbaycanda müsəlmanlara qarşı rus və erməni hərbi birləşmələri tərəfindən ardi-arası kəsilmədən soyqırımlar, qətləmlər baş verirdi. Özlərini üləmə, yəni alim kimi qələmə verən münafiq ruhanilər isə bütün bunlara tamamilə biganə qalır, özlərini bu dəhşətləri görmürmüş kimi aparırdılar. Şairin yaradıcılığının bir qolunu da məhz bu cür insanların tənqidi, onların başsəriyyəyə cahənşümül, mütərəqqi bir din, İslam dinini gətirən Həzrəti Məhəmmədin (ə) qoyduğu yolla, İslam ehkamları, islam əxlaqi ilə getməməsi, əslində öz şəxsi mənafeələrini güdməsi təşkil edirdi. Zəmanədə baş verən problemləri yaradıcılığında ayına kimi əks etdirən şairi ən çox narahət edən də İslam dininin pərdəsi altında həqiqi dinlə deyil, fanatizmlə, mövhumatla, xurafatla savadsız, maarifsiz insanların beynini zəhərləyən münafiqlərin saxtakarlığı təşkil edirdi.

Ə Müznibin əsərləri, bir publisist kimi fəaliyyəti onun pak mənaviyyətini ifadə edirdi. Məsələn, "Tövsiyyə" şeirində 1917-ci ildə bolşeviklər hakimiyyətə gəldəndən sonra Bakı Komünasının başçısı Azərbaycan və türk xalqının qatı düşməni, 1918-ci ilin martında Azərbaycan xalqına qarşı qətləmə fitva verən Stepan Şaumyanı yaltaqlanan bəzi vətən xainlərini nəzərdə tutaraq yaltaqlığın bir insan üçün nə qədər iyrtənc və ləkəli bir şey olduğunu söyləməklə yanaşı, şair müqəddəs Qurani-Kərimin "Və tu salata və tu zəkata" (Namaz qılın, zəkat verin) mübarək ayəsinə rəğmən, yoxsula, chtiyyəci olana əl tutmağın nə qədər savab, bir iş olduğunu göstərməklə, eyni zamanda hikmətamiz kəlamlarla, nəsihətamiz sözlərlə özünün də nə qədər yüksək keyfiyyətlərə, nəcib sifətlərə malik olduğunu bəyan edir:

*Ömrünü yaltaqlıq ilə ey yalaq, etmə tələf,
Ər kimi daim çalıq, əsləfə ol şanlı xələf.*

*İzzəti-nəfsə rıyət qıl, var isə qeyrətin,
Yoxsa, yaltaqlıq sənə bəxş eləməz izzü şərəf.*

*Varsa imkanın əgər, əl tut həmişə mərdumə,
Yoxsa, xalqə, millətə sən olma gəl əngəl xələf.*

*Səy edib yoxsulları doyduq, fəqirə rəhm qıl,
Qorxgılan udma fəqirin malını misli-ələf.*

*Bul sənini yaltaqlığın dünyanı eylər ləkkədar,
Qəhrəman əcdadını daim edər tənə hədəf.*

*...Gər bu bəd xasiyyəti tərək etməzsən, şübhəsiz,
Nəfi verməz aqibət fəryadı ah ilə əsaf [2, s.260-261].*

Sənətkar yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinə bələd olduğu üçün 1914-cü ildə Qurani-Kərimin 12-ci surəsi – "Yusif" surəsinin motivləri əsasında roman yazmışdır. Bu da Ə Müznibin həm də ərəb dilinin incəliklərinə mükəmməl şəkildə bələd olmasının göstəricisi.

1883-cü ildə Bakı şəhərində doğulan Ə Müznib də bir çox yazıçı və şair çağdaşları kimi ədəbiyyat və mətbuat aləminə 1905-ci ildə inqilabi hərəkatdan sonra gəlməmiş və iti qələmə, üsyankar ruhu, milliyətçisi və türkçü inancları ilə qısa zamanda ədəbi dairələrdə böyük maraq doğurmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almış, sonra rus-müsəlman məktəbində oxumuşdur. Fərs və rus dillərini mükəmməl bilən Müznib Türk tarixinə və İslam kül-növünə dair geniş məlumatları şəxsi mütəalə yolu ilə əldə etmiş və bu mövzularda dövrünün məlumatlı şəxsiyyətlərindən biri kimi tanınmışdır.

İlk şeirlərini 1907-ci ildən başlayaraq "Təzə Həyat", "İttihad", "Zənbur" kimi qəzet və jurnallarda nəşr etdirən Müznib qısa bir müddətdən sonra, 1910-cu ildə "Hilal" adlı bir qəzet nəşr etdirmiş, həddindən artıq tənqidçi ruhu ilə ifşaçılığı ilə diqqəti çəkən bu qəzetin ilk sayı hələ mətbuatda ikən müsadirə olunmuşdur. Buna səbəb Müznibin "Hökumət, ah bir insan yeyən qurd, nə pul qoyar, nə bir yurd" mısırları ilə başlayan şeiri olmuşdur. Rəsmi dairələrdən icazəsiz nəşr etdirədiyi

ikinci sayda isə, Müznib milli gənçliyi öz haqqını tələb etməməsi baxımından günahlandıraraq belə yazmışdı: "Namusu geri qəret etməklə kazanmaq olmaz, bəlkə hüquqi-vətən yolunda olmaqla olar. Görürsünüzmü, ata-babadan qalan torpağımız zalimin çoxluğundan bir taxta pul mənasında olmuş, bu gün səhər kark olmuş və nəbub olmağımız dəxi mühəkkək olmuşdur. Qeyrətli cavənlərimiz, namuslu olmağınız biri-birini öldürməklə olmaz. Əlimizdən gedən ihtiyarın istirdə-dinə çalışmaqla sübut oluna bilər".

"Ə Müznibin yaradıcılığı çoxşaxəliliyi ilə diqqəti çəkir. O, şair, ədəbiyyatşünas, publisist nəşir, redaktor, ictimai xadim kimi tanınmışdır. Poetik yaradıcılığında satirik və romantik üslublara vəhdətində arxalanan şair bir yandan ictimai eybəcərliyi tənqid atəşinə tutur, digər tərəfdən milli faciələrin romantik tərənnümünə nail olurdu. "İttifaq", "Zənbur", "Hilal", "Şəhəbi saqib", "Dirilik", "Babayı-Əmir", "İqbal", "Qarabağ fığqarəsi", "Ovraqı-nəfəsi", "Azərbaycan" və s. mətbuat orqanlarında çoxsaylı şeir və məqalələrlə çıxış etmiş, milli-ictimai-siyasi fikrin və mədəni hərəkatın yüksəlişinə xidmət etmiş ədib "Muxtarım" 1912; "Napollonun müəşiqəsi" 1912, "Oğlan tarixi" 1914, "Muxtasar Ənbiya və İslam tarixi" 1917, eyni zamanda mərsiyə, nəvhə, sinəzənlərdən ibarət "Şükufeyi-qəm" və s. əsərlərinin, eyni zamanda Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair çoxsaylı araşdırma, məqalə və tədqiqat əsərlərinin müəllifidir" [4].

1912-ci ildə çar istibdadına qarşı publisistik çıxışları çəkirən Ə Müznib Çar-Üsul-İdarəsinin jandarmaları tərəfindən həbsə alınaraq mühakimə edilir və ömürlük Sibirə sürgün olunur. Lakin 1913-cü ildə əfvi-ümumi (Romanovlar sülaləsinin 300 illik hakimiyyət yubileyi ilə əlaqədar amnistiya) verildikdən sonra vətəne qayıdan Ə Müznib ardıcıl təqib olunsada da, azadlıq mübarizəsini davam etdirmiş və ömrünün axırındakı milli duyğuların ifadəçisi kimi yaşamışdır. Onun Sibir şeirləri bu baxımdan ayrıca təhlilə möhtacdır. Füyuzatçı ədəbi-estetik meyarlarla, poetik ifadə və obrazlarla, ideya müəyyənliyi ilə diqqəti çəkən bir şeirində şair yazırdı:

*Millətimdən çəkməyəm əl xaruzar olsam sa bən,
Dönməyəm əzmimdən hərgiz, tarumar olsam da bən.
Tərd edildimsə vətəndən məqsədim tərəddüd olmadı,
Tərki-məqsəd etməyəm məhkumi-dar olsam da bən.
Kainat ilə dəyişməm, millətin hər acızın;
Ac, susuz, miskin qalıb biqəmkusar olsam da bən.
Sevdiyim bir şey var isə, o da "millət" təfədir,
Eylərəm ol təfəzə səcdə, parə-par, olsam da bən.
Öylə məftunəm ol ismi-pakə kim, Allah bilir;
Başımın tacı olar, gər hökmüdar olsam da bən.
Baxmaram tənri-rəqibə xidmətindən doymaram;
Sevgilimdir, sevgilimdir şəhriyar olsam da bən.
Aşığı-dildadəyəm leyliyə-nam millətə
Dostlar! Ondən bu ilin məcnuni-məzar olsam da bən.
Zahidin təkfirini imanna sildib bu ad;
Gər mühəddislər ara bəitbar olsam da bən.
Çünki ismi-azim Allahdır, ol ismi-pak;
Dinməz həbdür bana kafir şair olsam da bən.
Öylə əzmimdə mətinəm, heç unutmam bir zaman,
Nəzmi pak milləti zeydi-məzar olsam da bən" [6, s.293-294].*

1920-ci ildə 11-ci qırmızı ordu Azərbaycanı işğal edərək burada yenidən bolşevik hökuməti qurandan sonra Ə Müznib "Əqrəb" və "Damğa" satirik jurnallarında fəaliyyətə başlayır. Bu zaman ədib öz yaradıcılıq bulacağını başqa şəkildə qaynadaraq satirikalı mənərlərlə azğın və quduz Şura hökumətini, Lenini, Kirovu məsxərəyə qoyur. Bunu başa düşən bir sıra vətən xainləri onu hökumətə çatdırsalar da, o, yenə öz-özünə vəkililik edərək, nəcə deyirlər sudan quru çıxır.

Nəticə / Conclusion

Ədib bir mətnşünas kimi fəaliyyət göstərmişdir, Azərbaycan klassik ədəbi irsinin toplanmış öyrənilməsi və nəşri sahəsində olduqca səmərəli işlər görmüşdür. Aşiq Pəri, İ.Nakam, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, A.Səhhət və başqa sənətkarlarımızın əsərlərini tərtib edərək kitab halında nəşr etdirib.

Bu minvalla 1936-cı ilə qədər ədəbi fəaliyyət göstərən ədib vətən xainlərinin riyakarlığı nəticəsində panislamist ideyalar təbliğ etməkdə günahlandırılaraq həbs edilib. NKVD-nin baş müstəntiqi Markaryanın ittihamnaməsi ilə səkkiz il həbs cəzasına məhkum edilərək soyuq Sibirə, Vladivostoka sürgünə göndərilmişdir. Burada işə verilən işgəncələrdən, 40 dərəcə soyuqdan ağır xəstəliyə düşərək 1938-ci ildə dünyasını dəyişir.

Ədəbiyyat / References

1. "Bəsirət" məcmuəsi 1918-ci il noyabr sayı.
2. "Deyilən Söz Yadigarıdır", Bakı, 2019, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Toplayan Cəfər Rəmzi. Nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sona Xəyal.
3. Ə.Müznib. "Seçilmiş əsərləri" (nəşrə hazırlama və ön söz Sona Xəyal. Bakı, Nurlan, 2007. İnternet versiyası.
4. İslam Ağayev. Ə.Müznib. "Ədəbiyyat qəzeti" 30 avqust, 1991-ci il. № 35 (2482). 2. Xalqın nicatı və ədəbiyyat. "Ədəbiyyat qəzeti" 31 may 1991. Vətən mücahidlərindən biri. "Azərbaycanın səsi" qəzeti. 7 fevral 1992. İki rejimin qurbanı. Əliabbas Müznib. "Xalq qəzeti" 4 fevral 1998. Türkcə yazılan tərcümeyi-halının müxtəəsər tərcüməsi. Azərb EA-nın RƏİ, fondu. Arx. 3. Q-3(52)".
5. Mənaif Süleymanov "Əşitdiklərim, Oxuduğlarım, Gördüklərim". Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1987.
6. Şamil Vəliyev (Körpülü) "Füyuzat Ədəbi Məktəbi". Bakı, Elm, 1999. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.

Əliabbас Музніб и литературная среда Баку

Сабина Ахмедова

Доктор философии по филологии

Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА. Азербайджан.

E-mail: ehmedova3@mail.ru

Резюме. А.Музніб, родившийся в Баку в 1983 году, как и многие писатели и поэты своего времени, пришел в мир литературы и прессы после революционного движения 1905 года, и тут же вызвал большой интерес в литературных кругах своим острым пером, мятежной душой, националистическими и турецкими убеждениями. Начальное образование получил в моллахане, затем учился в русско-мусульманской школе. Свободно владея персидским и русским языками, Музніб приобрел далеко познания в турецкой истории и исламской культуре благодаря личному чтению и был признан одним из самых знающих людей своего времени по этим темам. Музніб, публиковавший свои первые стихи в газетах и журналах с 1907 года, такие как "Таза хаят" ("Новая жизнь"), "Иттихад" ("Обединение") и "Занбур" ("Камень"), затем в 1910 г. издавала газету "Хилал". Находясь в издательстве, первое издание этой газеты уже было изъято.

Ключевые слова: журнал, геноцид, публицист, сатирический журнал, движущий